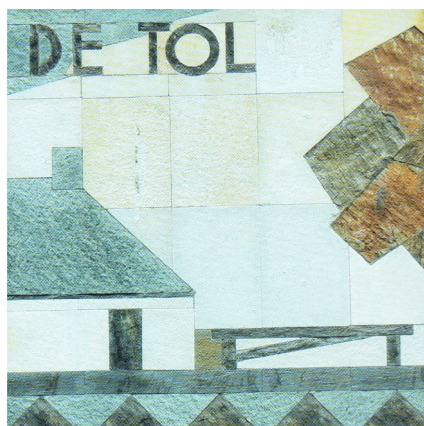

Tolwegen van en naar Den Dolder

Kees Floor

In de negentiende eeuw werden in ons land talrijke nieuwe wegen aangelegd of bestaande wegen verhard. Doordat Rijk en Provincie krap bij kas zaten, namen (groepen) particulieren daarbij vaak het voortouw. Ze lieten de werkzaamheden uitvoeren en regelden de financiering. Daarbij kregen ze het recht volgens een door de overheid vastgesteld tarief tol te heffen ter bestrijding van de kosten van aanleg en onderhoud. Ook rond Den Dolder legden particulieren verharde wegen aan. Den Dolder was destijds een buurtschap in het uiterste noorden van de gemeente Zeist, met onder andere de Herbergh aan den Dolder en de Ewijckshoeve. In 1827 kwamen verbindingen tot stand van het toenmalige Den Dolder met Soestdijk en De Bilt, in 1838 met Maartensdijk en in 1862 met Zeist.

De Tolwegen en de tolhuizen worden in dit artikel aangegeven met een kleur.

*Het tolhuis en de tolboom aan de Dolderseweg, Den Dolder. Voorstelling in natuursteen in de zijgevel van het huis Tolhuislaan 46.
Foto: Frits Stuurman.*

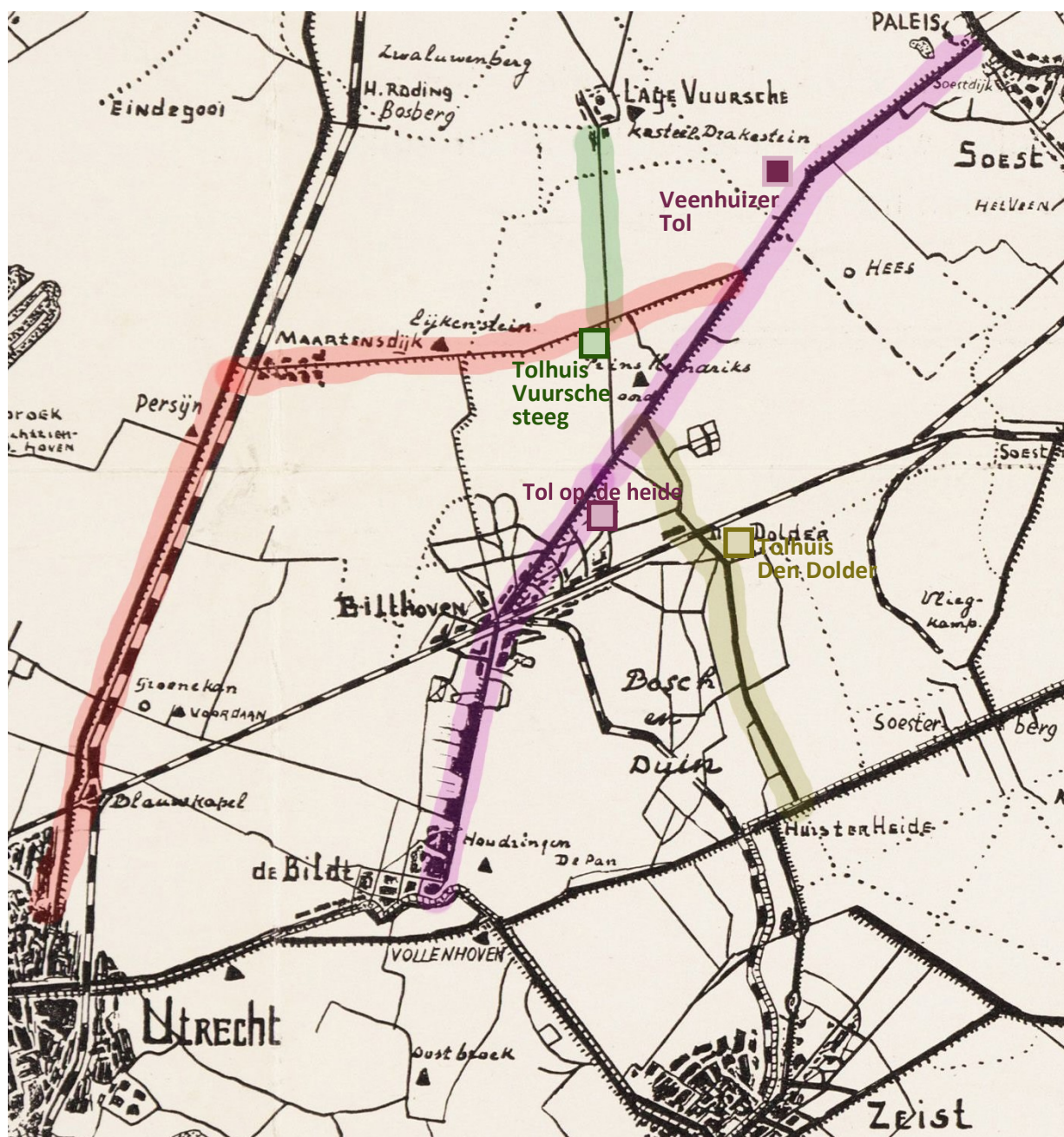
De straatweg van Soestdijk naar De Bilt

Initiatiefnemers van de aanleg van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt waren Jhr. Mr Joan Huydecoper van Maarsseveen en Hendrik Arnoud Laan, beiden uit Baarn. Ze waren toen al enkele jaren commissaris van de straatweg van Naarden naar Amersfoort en een paar aansluitende tolwegen. Ze zagen de nieuw aan te leggen weg als een welkome aanvulling op hun pakket. In 1826 sleepten ze de benodigde zogeheten concessie in de wacht. De financiering hadden ze snel rond en ze gingen voortvarend te werk. Op 1 januari 1827 kon de weg worden geopend.

De weg van Utrecht over de Blaauw-Kapel en St. Maartensdijk naar Soestdijk

Ook Jhr. Jan de Rovère van Breugel, eigenaar van het huis Rustenhove in Maartensdijk, had in 1826 de straatweg graag willen aanleggen. Het zou voor hem een waardevolle combinatie zijn geweest met een andere weg, waarvan hij samen met een compagnon de uitvoering ter hand had genomen. Het betrof de 'weg van Utrecht over de Blaauw-Kapel en St. Maartensdijk naar

Foto omslag: Gezicht op het kruispunt van de Maartensdijkseweg en de Vuursche Steeg in zuidelijke richting. Rechts het tolhuis met bij de voordeur de tolboom van de Embranchementsstraatweg. Het geopende tolhek op de voorgrond hoort bij de weg naar Lage Vuursche. De kaart werd verstuurd in 1903. Bij het huis staat tolgaarster Neeltje Schellinger, echtgenote van de toenmalige pachter van het tolgeld Matthijs van Es (1861-1922). Bron: Collectie Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Breukelen.

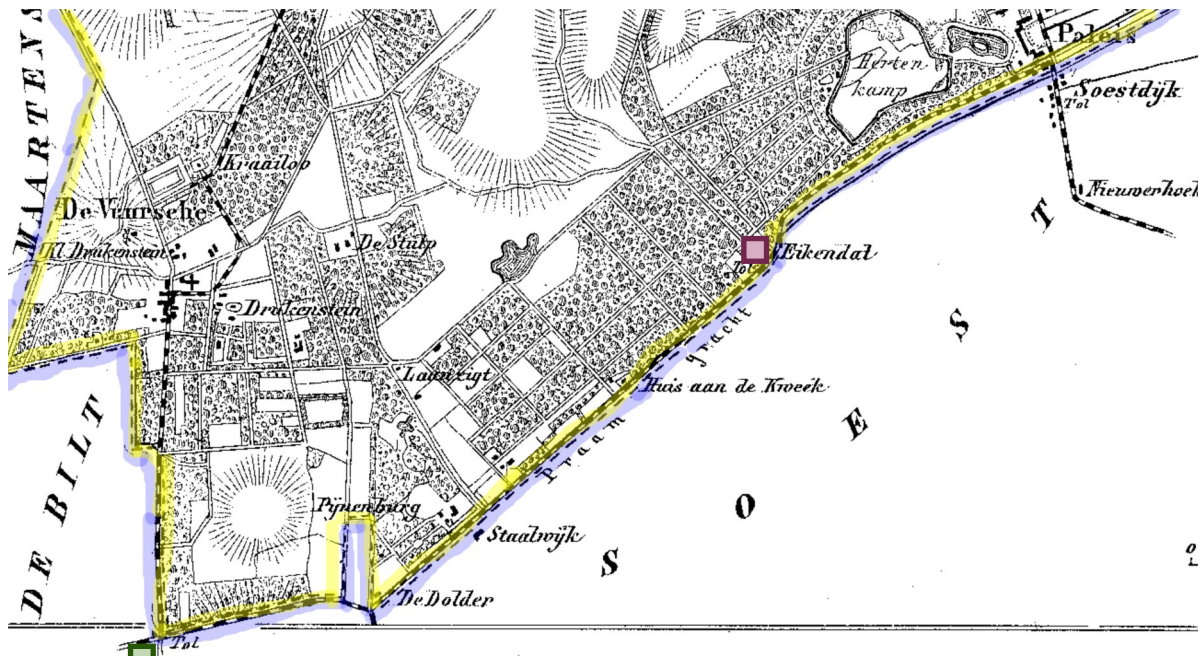
Uitsnede uit de kaart van midden-Nederland. Vervaardiger: B. Kramer, ca 1940. Bron: Beeldbank Archief Eemland 1001_474. Op het kaartje zijn voor dit artikel toegevoegd de zogeheten ■ Tol op de heide, ■ de Tol aan de Embranchmentsstraatweg De Vuursche steeg, ■ de Tol aan de Doldersche weg en ■ de Veenhuizer Tol te Baarn.

Soestdijk', die uiteindelijk in Den Dolder moest gaan aansluiten op de straatweg van Soestdijk naar De Bilt. Voor het aanleggen van het eerste gedeelte van de weg over het grondgebied van de gemeente Maartensdijk was, net als voor de straatweg van Soestdijk naar De

Bilt, in het jaar 1826 een concessie verleend. Door problemen met de financiering werd de uitvoering echter sterk vertraagd. Pas in 1834 kon het traject in gebruik genomen worden.

De erven Van Breugel zagen daarna af van het aanleggen van het laatste

gedeelte van de weg, vanaf de gemeentegrens tussen Maartensdijk en De Bilt bij Eyckenstein tot aan Den Dolder. In plaats daarvan staken ze hun energie liever in de aanleg van een zijtak naar Hilversum, de huidige Tolakkerweg in Maartensdijk en Hollandse Rading.

Het zuiden van de gemeente Baarn met links onder ■ de Tol aan de Embranchementsstraatweg en rechtsboven nabij Eikendal ■ de Veenhuizer Tol aan de straatweg van Soestdijk naar De Bilt. Uitsnede uit een kaartje van de gemeente Baarn uit de gemeentatlas van Jacob Kuiper. Datering 1866. Bron: genlink.nl. Inkleuring volgens origineel.

De Embranchementsstraatweg

In 1836 sprong de Amsterdammer Daniel Jacobus Gildemeester in het gat dat de erven Van Breugel hadden achtergelaten. Gildemeester was eigenaar van het landgoed Ewijckshoeve in Den Dolder. Hij kreeg toestemming de weg, de huidige Maartensdijkseweg in de gemeente De Bilt en de Embranchement-

mentsweg in de gemeente Zeist, te bestraten met het recht van tolheffing. De weg, die veelal werd aangeduid als Embranchementsstraatweg, ging in 1838 open. Daarmee was Den Dolder goed bereikbaar geworden vanuit Soestdijk, De Bilt en Maartensdijk. Het schortte alleen nog aan een verharde verbinding met Zeist. Het zou nog twintig jaar duren voor het zover was. Eerst

was de Vuursche steeg nog aan de beurt.

■ De Vuursche steeg

De verbetering van de route naar Lage Vuursche vond plaats in 1853. In dat jaar had het Eerste-Kamerlid Jhr. Mr. Frederik Lodewijk Herbert Jan Bosch van Drakestein toestemming verkregen om de Vuursche Steeg te verharderen met grind en er

■ De Veenhuizer tol, Baarn. Datering: ca, 1926. Bron: Collectie Het Utrechts Archief.

■ *De tol op de heide, Bilthoven. Datering: ca, 1925. Bron: Collectie Het Utrechts Archief.*

tol te gaan heffen. Het ging aanvankelijk om het traject van het huis Drakensteyn langs het logement De Vuursche tot aan het kruispunt met de Embranchementsstraatweg.

In 1859 werd de weg naar het zuiden toe doorgetrokken tot aan de straatweg van Soestdijk naar De Bilt. Ook op dit gedeelte van de weg mochten tolgelden worden geïnd.

■ De Dolderseweg

Al in 1838 was men begonnen plannen te maken voor het verbeteren van de verbinding met Zeist, maar die liepen aanvankelijk op niets uit. Pas twintig jaar later zou er een *Commissie van Administratie over den weg naar Den Dolder* opstaan die er wél in slaagde het project te doen uitvoeren. De initiatiefnemers, waaronder burgemeester Mr. Willem Daniël Frans Schas van Zeist, kregen in november 1859 vergunning het traject aan te leggen en er tol te gaan heffen. Daardoor kon de weg in 1860 worden aanbesteed en in 1862 open gaan. De weg liep vanaf de Amersfoortsestraatweg nabij het huis ter Heide naar de straatweg van Soestdijk naar De Bilt in Den Dolder.

Kosten

Het aanleggen of verharderen van wegen was een kostbare aangelegenheid. De straatweg van Soestdijk naar De Bilt kostte 80.000 gulden. De werkzaamheden aan de Embranchementsstraatweg en die aan de Dolderse weg vergden 14.000 gulden. De kosten van de verbinding met Lage Vuursche zijn niet bekend. De genoemde bedragen waren inclusief de bouw van de bijbehorende tolhuizen. De straatweg van Soestdijk naar De Bilt kreeg drie tolhuizen, de wegen naar Zeist en Maartensdijk elk één. Het tolhuis van de Embranchementsstraatweg diende tevens als tolhuis voor de Vuursche steeg.

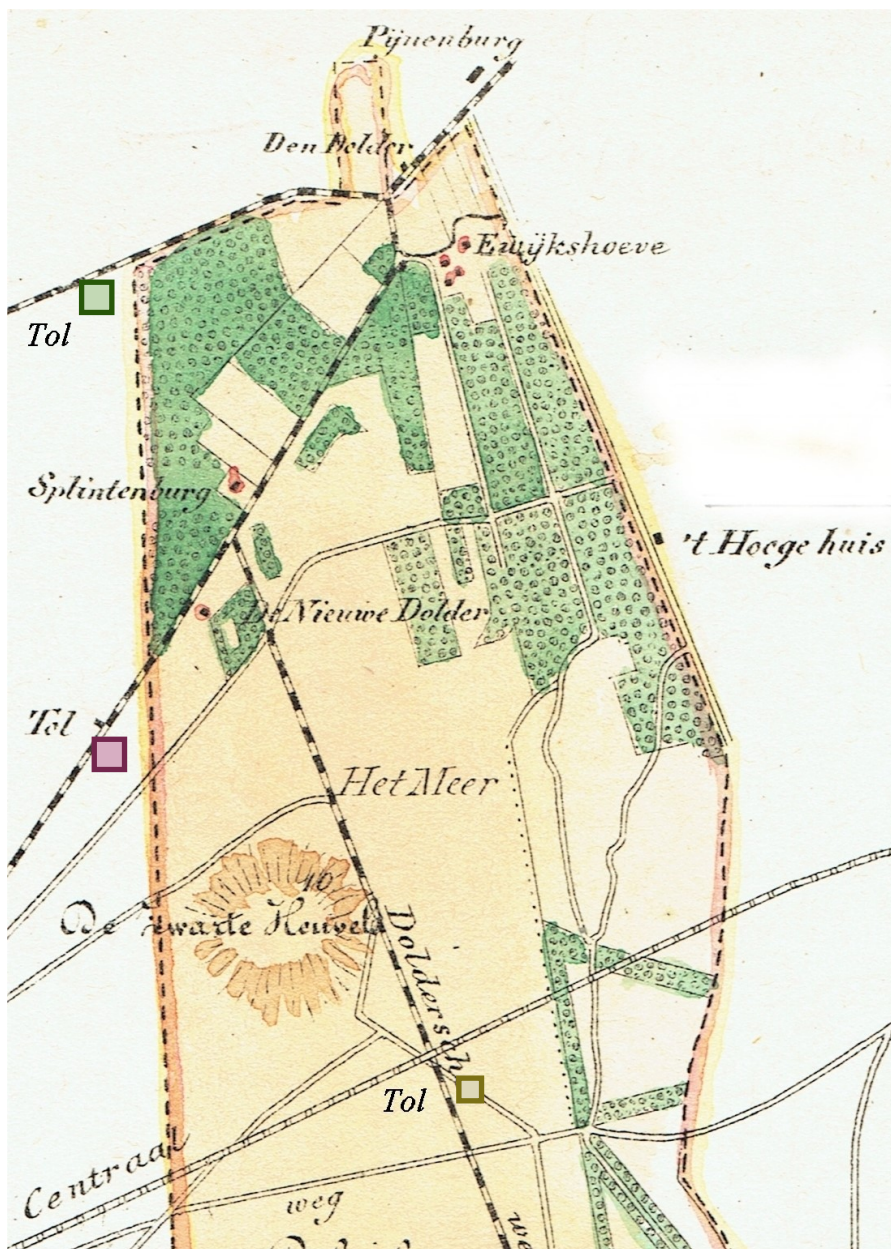
Het geld voor het aanleggen van de tolwegen werd doorgaans geleend. Rente, aflossing en onderhoudskosten moesten worden terugverdiend uit de tolobbrengsten. In de praktijk waren deze vaak onvoldoende, zodat er aan de deelnemers in de onderneming minder of soms helemaal niets werd uitgekeerd. Tegelijkertijd was er te weinig geld voor het bijhouden van de weg, wat leidde tot veel achterstallig onderhoud en daardoor tot klachten.

Tolhuizen

Verkeer vanuit Den Dolder dat in de periode dat tol werd geheven gebruik maakte van verharde wegen, kwam, ongeacht de bestemming, steeds langs een tolhuis in de buurt. Richting Soestdijk was er de Veenhuizer tol in Baarn. Onderweg naar De Bilt stuitte men op de zogeheten tol op de heide, ter hoogte van het huidige restaurant Le Nord in Bilthoven. Voor De Bilt bereikt werd, moest er nog een tweede maal tol betaald worden. Op de Embranchementsstraatweg naar Maartensdijk stond een tolhuis op de hoek van de Vuursche steeg; daar moest ook het verkeer naar Lage Vuursche tolgeld betalen. En richting Zeist passeerde men een tolhuis even ten zuiden van de in 1863 in gebruik genomen spoorlijn, ongeveer ter hoogte van het vroegere Hotel Hiensch, thans eetcafé en restaurant De Egelantier.

Tolgaarders en pachters

Het innen van de tolgelden kon op drie verschillende manieren geregeld worden. De commissarissen of eigenaren van de weg konden voor een vast bedrag een tolgaarder

Het noorden van de gemeente Zeist met midden-links de zogeheten ■ Tol op de heide van de in noordoostelijke richting langs Pijnenburg lopende straatweg van Soestdijk naar de Bilt. Uitsnede uit een later ingekleurd kaartje van de gemeente Zeist uit de gemeentatlas van Jacob Kuyper. Datering 1867. Op het kaartje zijn voor dit artikel toegevoegd ■ de Tol aan de Embranchementsstraatweg De Vuursche steeg, ■ de Tol aan de Doldersche weg.

Bron: Collectie ZHG.

inhuren, die de gehele opbrengst afdroeg. Deze constructie was gekozen bij de tol aan de Dolderseweg. Eerst vervulde Christina Fox (1821-1893) deze functie. Ze werd in 1865 opgevolgd door haar zoon Andreas (1842-1932), die tot 1898 in dienst bleef. Daarna werd de tol tot de beëindiging van de tolheffing per 1 januari 1905 bediend door de vrouw van een van de wachters van de Utrechtsche Locaalspoorweg Maatschappij.

Een tweede manier was de opbrengt van de tolgelden voor een vast bedrag te verpachten. Zo betaalde timmerman Piet van Es (1822-1897), die vanaf ongeveer 1834 de opbrengsten van de tol aan de Embranchementsstraatweg pachtte 152 gulden aan de commissarissen van die weg, maar mocht dan alles wat aan tolgelden binnenkwam, zelf houden. Later werd de pachtsom overigens verhoogd naar 300 gulden. Het tolgeld werd geïnd door zijn vrouw, Hendrikje van Es-Vermeulen (1821-1890) en na haar overlijden door zijn inwonende schoondochter Neeltje van Es-Schellinger (1863-1926).

Een derde constructie werd gekozen voor het innen van de tolgelden op de weg naar Lage Vuursche. Daar kregen dezelfde tolgaarsters als die van de Embranchementsstraatweg een van tevoren afgesproken percentage van de geïnde tolgelden. Aanvankelijk ging het om 10 procent. Tolgaarster Hendrika Kuus-Bolink (1873-1965), die van 1922 tot 1948 de tolboom op de weg naar Lage Vuursche bediende, kreeg uiteindelijk twintig procent.

De commissarissen van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt hebben zowel gewerkt met tolgaarsters in dienst van het bestuur als

Bij de aankomst aan de Tolpaal of den Tolboom op den Straatweg tusschen SOESTDIJK naar DE BILT zal voor tol moeten betaald worden:

Voor elk los paard of muilezel	f 0,05
Voor elk los runderbeest of ezel	» 0,01 ^b
Voor elk kalf, schaap of varken	» 0,01
Voor eene kudde schapen of varkens sterker dan vijftig stuks, in eens	» 0,50
Voor elken bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met twee wielen	» 0,01 ^b
Voor elken bok, geit of hond gespannen voor een rij- of voertuig met vier wielen	» 0,03
Voor rijtuigen of voertuigen, onverschillig met twee of vier wielen, mitsgaders sleden voor elk aangespannen paard, ezel, muilezel, of runderbeest	» 0,07 ^b
Wanneer twee of meerdere rij- of voertuigen aan elkander gekoppeld zijn, zal bovendien betaald worden voor ieder gekoppeld rij- of voertuig	» 0,10
Voor diligences, voer- en rijtuigen ingerigt voor meer dan zes doch minder dan twaalf personen, voor elk paard	» 0,10
Idem, voor meer dan twaalf personen, voor elk paard	» 0,15

Vrijdom van tol zal worden genoten door de personen en onder de bepalingen voorkomende in art. 5 en 6 van het Koninklijk Besluit van 29 October 1833 (Staatsblad No. 59) houdende nadere regeling der tollén op 's Rijks groote wegen.

Alnus vastgesteld door Commissarissen van den Straatweg SOESTDIJK—DE BILT, den 31 Januarij 1876.

Toltarieven uit 1876 van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt.

Bron: Het Utrechts Archief, toegang 15 inv.nr. 115, scan 21.

met pachters. De tolgaarders kregen 156 gulden per jaar. Vanaf 1877 werd uitsluitend nog gewerkt met pachters.

Tolopbrengsten 1873

Rond 1873 voerde de provincie een inventarisatie uit van de aanwezige tollén. Daarbij werd onder andere gekeken naar de toltarieven die werden gehanteerd. Een voorbeeld van dergelijke tarieven uit 1876 geeft de figuur hierboven; de tarieven van 1873 weken daar niet noemenswaard van af. Daarnaast onderzocht de provincie ook hoeveel een tol jaarlijks opracht voor de eigenaar van de weg. In het geval van de Embranchementsstraatweg zagen we reeds dat het ging om een bedrag van 152 gulden. De tolopbrengsten aan de Vuursche Steeg bedroegen ongeveer tweehonderd gulden, waarvan twintig gulden naar de familie van Es ging. Volgens opgave van de gemeente Zeist haalde Andreas Fox bij de tol op de Dolderseweg in 1873 f 143,45 op. De Veenhuizer tol was verpacht aan de weduwe Velthuizen voor 810 gulden. De tolgaarder aan de tol op de heide inde voor zijn werkgevers f 1230,69.

Beëindiging van de tolheffing

De formule zoals die was bedacht voor het aanleggen en onderhouden van tolgewegen, hield op den duur geen stand. Veel geld was er niet te vergeven, aandeelhouders waren ontevreden en het onderhoud, dat door de toename en het zwaarder worden van het verkeer steeds kostbaarder werd, kwam in het gedrang. Bovendien nam de weerstand tegen tolheffing op essentiële wegen steeds verder toe. De provincie en gemeenten stuurden zo veel mogelijk aan op het sluiten van de tollén, maar beschikten veelal niet over het geld om belanghebbenden uit te kopen of zelf het wegonderhoud op zich te nemen. Het tolvrij maken van de wegen nam dan ook meestal talrijke jaren in beslag. De eerste van de vier tollén die verdween, was die aan de Dolderseweg. De gemeente Zeist nam de weg en het onderhoud ervan over per 1 januari 1905. In 1916 volgde de Embranchementsstraatweg. Rijk en Provincie betaalden het merendeel van de kosten van het opknappen van de weg; de gemeenten Zeist en De Bilt namen het onderhoud van de weg voor

hun rekening. Daarmee was het verkeer naar Zeist en naar Maartensdijk verlost van de tolheffing. Het gebruik van de straatweg van Soestdijk naar De Bilt bleef nog enige tijd kosten met zich meebrengen. Uiteindelijk nam de Provincie in 1929 de weg over en werd de tolheffing ook aan die weg beëindigd. De route naar Lage Vuursche werd pas in 1948 definitief tolvrij.

Bronnen

Frans Nas: De tolgeweg naar Soestdijk, *Biltse Grift*, oktober 1994.

Leo Visser: Den weg naar den Dolder, *Seijst* 1997-1.

Kees Floor: Tolheffing bij Koninklijk Besluit, *St Maarten*, mei 2019.

Kees Floor: De tol aan de Vuursche steeg, *Biltse Grift*, maart 2021.